

EKONOMIJE ZAPADNOG BALKANA U NEOLIBERALNOJ GLOBALIZACIJI

Ostoja Barašin

Redovni profesor, Nezavisni univerzitet (NUBL), Banja Luka, rektor; barasinostoja@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-6451-1796

Sažetak: Ovaj rad ima za cilj da istraži svijet u kojem živimo, to jest svijet neoliberalne globalizacije, svijet dinamičnih, nepredvidivih i neizvjesnih promjena koje utiču na sve narode i njihova društva, njihove ekonomije, politike i kulture. To je svijet desuverenizacije država i denacionalizacije društava, a posebno onih u tranziciji. U radu su dominantno korišćene metode analize i sinteze i istorijskokomparativne metode. Sveobuhvatnim istraživanjem i analizom prikupljenih podataka nedvosmisleno je potvrđeno da su brojni globalizacijski faktori koji dovode do desuverenizacije savremenih država i denacionalizacije njihovih društava, a neki značajniji će biti posebno razmatrani u ovom radu. Od početka sedamdesetih godina do danas naglašeno je uočljivo globalno skretanje prema neoliberalizmu u političko-ekonomskim procesima, ali i u mišljenju. Deregulacija, privatizacija i povlačenje države iz mnogih sfera socijalne podrške predstavljaju opštu karakteristiku društvene stvarnosti. Najveći broj zemalja nastalih raspadom Sovjetskog saveza i Varšavskog pakta, raspadom SFRJ, kao i jedan broj starih socijalnih demokratija, odnosno država blagostanja kao što su Švedska i Novi Zeland su, djelom dobrovoljno, a većim dijelom pod pritiskom, prihvatile neke verzije neoliberalne teorije i prilagodile ih svojim politikama i praksama. Neoliberalizam je tim načinom postao dominantna ideologija koja prožima javnu politiku mnogih vlada u razvijenim zemljama i zemljama u razvoju. Ova ideologija se temelji na postulatu da su smanjenje državnih intervencija u ekonomskim i društvenim aktivnostima i deregulacija tržišta rada i finansijskih tržišta, kao i trgovine i investicija, oslobodili ogroman potencijal kapitalizma da stvori eru društvenog blagostanja bez presedana. Sagledavajući cjelinu neoliberalnog iskustva može se zaključiti da je primjena neoliberalnih politika dovela do značajnog rasta društvenih nejednakosti kako u zemljama u kojima se takve politike primjenjuju, tako i među zemljama u ostatku svijeta.

Ključne riječi: neoliberalizam, neoliberalna ideologija, globalizacija, hegemonija.

JEL klasifikacija: N40, P51, Z13.

UVOD

Svijet u kojem živimo jeste svijet neoliberalne globalizacije, svijet dinamičnih, nepredvidivih i neizvjesnih promjena koje utiču na sve narode i njihova društva, njihove ekonomije, politike i kulture. (Barašin, 2023). Istovremeno, to je i svijet desuverenizacije država i denacionalizacije društava, a posebno onih u tranziciji. Brojni su globalizacijski faktori koji dovode do desuverenizacije savremenih država i denacionalizacije njihovih društava. Upravo zato su globalizacijski prostori i procesi globalizacije povoljno područje kritičkog sociološkog promišljanja. Pod uticajem sociologije kao kritičke nauke o društvu, i ne samo nje, sve više se pojavljuju kritički otpori prema globalizaciji kao neoliberalnoj "korporativizaciji", "vesternizaciji", pa i "amerikanizaciji", i ističe zahtjev za utemeljenje alternativne, pravedne i humane globalizacije. Današnja utopija jedinstvenog globalnog tržišta, tvrdi J. Gray, "pretpostavlja da se ekonomski život svakog naroda može preustrojiti po obrascu američkog slobodnog tržišta. Ali u Sjedinjenim državama slobodno tržište je razbilo liberalnu kapitalističku civilizaciju koja se utemeljila na Ruzveltovom Nju Dilu i na kojoj se temeljio poslijeratni prosperitet" (Gray, J., 2002., str. 24).

Svjetska ekonomija prolazi kroz najtežu krizu u posljednjih 80 godina. Kriza je najprije zahvatila značajan segment američkoga financijskog sistema – kreditiranje nekretnina, a postepeno se širila na bankarski sistem, osiguranje, fondove, berze. Iz američkih finansija kriza se proširila na evropske finansije, bankarstvo, berze. Kriza se počela reflektovati i na realni sektor. Stopa rasta svjetskog BDP-a ozbiljno usporava, padaju cijene nekretnina, neki industrijski sektori trpe velike gubitke. Veliki broj pokazatelja ukazuje da se globalna ekonomija našla u ozbiljnoj recesiji. U nastojanju da spriječe širenje krize vlade i centralne banke velikog broja zemalja preduzele su energične mjere upumpavajući svježi kapital u bankarski sektor. Osim toga, nekoliko velikih bankarskih imena u SAD-u i Velikoj Britaniji više ne postoje. Uz to, američka Vlada praktično preuzima neke banke, a isti scenarijo slijede i neke zemlje EU.

Walter Lipman je u velikoj knjizi objavljenoj 1937. godine pod nazivom "THE GOOD SOCIETY" (Lipmann, W., 1938), slavio liberalizam i odbacio socijalizam, fašizam i konzervativizam. Međutim, knjiga je isto tako odbacivala *laissez faire* (slobodno tržište) s jednakim žarom, ali se mora zbilja pročitati veći dio knjige da bi se to uočilo. Lipman je bio pristalica keynzijanske kritike slobodnog tržišta. Pokušao je spojiti nemoguće: protivljenje etatizmu, ljubav za slobodom i ono što je nazivao liberalnim ciljem kroz kvazi-etatistička sredstva. Bio je to novi način gledanja na liberalizam. To je demokratija koja toleriše širok pojas regulacije, socijalna država, javna edukacija, državno zdravstvo. Ali zadržao je srž kompetitivnog procesa tržišne ekonomije. Ideja mu je bila osmisлити stabilnu mješavinu politika koje bi dovele do prosperiteta i donijele svakome ono nužno zbog čega bi narodi odbacili fašizam i socijalizam. Ubrzani napredak i potreba za novim tehnologijama takođe bi nadjačali konzervativne sentimente na političkom tržištu ideja.

PRIRODA NELIBERALNE IDEOLOGIJE I NJENE UNUTRAŠNJE PROTIVRJEČNOSTI

Fizionomija liberalnokapitalističkog poretka

Posmatrano iz vizure pristalica neoliberalizma, svijet duguje neoliberalizmu. On je formulisao i inspirisao mnoge zemlje da liberalizuju ekonomiju, pa čak i neka

olakšanja za ekonomiju SAD-a. Neoliberalizam je doveo do reformi u Latinskoj Americi, Kini, pa čak i u istočnoj Evropi nakon propasti socijalizma. Neoliberalna ideologija, iako loša, djelimično je zaslužna za izvlačenje milijardi ljudi iz patnje, siromaštva i tiranije, ali istovremeno je, na drugoj strani, produkovala glad i ratna razaranja i masovna ubitstva nedužnih ljudi pod morbidnom kovanicom "kolateralna šteta" koja predstavlja očekivane i neizbježne žrtve za uspostavljanje "demokratije" i eliminisanje "tiranije". Pojam neoliberalizam se, dakle dovodi u vezu sa interesima bogatih koji preko ekonomske doktrine i ideologije proizvode ekstremnu socijalnu nejednakost. To je jedna od varijanti liberalizma gdje je "pojedinač bitniji od svake zajednice". Kako navodi Harvi, "Od 1970-tih godina na ovamo svuda vidimo naglašeno skretanje prema neoliberalizmu, kako u političko-ekonomskim aktivnostima tako i u mišljenju. Deregulacija, privatizacija i povlačenje države iz mnogih područja socijalne potpore umnogome su opšta karakteristika. Gotovo sve zemlje, od onih novoformiranih, nastalih posle raspada Sovjetskog Saveza, pa do starih socijalnih demokratija i država blagostanja, kakvi su Novi Zeland i Švedska, prihvatile su, nekad dobrovoljno, a u drugim slučajevima kao odgovor na pritiske i prinude, neku od verzija neoliberalne teorije i, u skladu sa tom verzijom, prilagodile bar neke od svojih politika ili praksi" (Harvi, D., 2012., str. 15.).

Istorija ideologije neoliberalizma počinje od kraja Drugog svetskog rata kao povezani skup vrijednosti, vjerovanja, teorijskih koncepata, političkih orijentacija i stečenih interesa. Njegovo porijeklo se vezuje za društvo Mont-Pelerin koje je osnovao Fridrih fon Hajek 1947. godine, koje je okupilo renomirane naučnike kao što su Ludwig fon Mises, Milton Fridman i Karl Poper. Društvo Mon Pelrin je dobilo nazv po jednoj švajcarskoj banji gdje su se prvi put sastali. Malu grupu povlašćenih i strastevnih zagovornika Neoliberalizma (uglavnom akademskih ekonomista, istoričara i filozofa) okupio je austrijski politički filozof Fridrih fon Hajek (Fridrich fon Hayek). Ovo društvo su finansijski podržali milioneri i njihove fondacije. Uz njihovu pomoć, počelo je stvaranje nečega što će neki teoretičari opisat kao "neku neoliberalnu internacionalu", kroz transatlantsku mrežu akademika, biznismena, novinara i aktivista. Bogati pobornici pokreta, kako piše u autorskom tekstu George Monbiot, objavljenom u Gardijanu, finansirali su seriju istraživačkih centara koji bi poboljšali i promovisali ideologiju. Među njima su bili American Enterprise Institute, Heritage Foundation, Cato Institute, Institute of Economic Affairs, Center for Polici Studies i Adam Smith Institute. Takođe su finansirali akademske pozicije i odeljenja, posebno na univerzitetima u Čikagu i Virdžiniji. Kako je evoluirao, neoliberalizam je postajao sve izraženiji (Monbiot, G., 2016.). Ovo društvo mislećih ljudi bili su opterećeni strahom od komunističkih nedemokratskih društava kontrolisanih od strane države. Oni su videli opasnost u moći vlade i njenom širenju. Vjerovali su u nadmoć tržišta i potpuno nepovjerenje u vladu, a takav stav potiče od klasičnih liberalnih ekonomista kao što je Adam Smit, koji je smatrao da država treba da igra ulogu "noćnog čuvara".

Uloga države je samo da sprovodi ugovore između privrednih subjekata, a ne da se miješa u ekonomske procese. Smit je smatrao da skrivena ruka tržišta predstavlja najbolje sredstvo za mobilisanje čak i najsirovijih ljudskih nagona, kao što su halapljivost, pohlepa i žudnja za bogatstvom i moći, za dobrobit svih.

U uvodnom saopštenju društva između ostalog se ističe: "Spoljašnje vrednosti civilizacije su u opasnosti. Nad prostranstvima Zemljine površine već su iščezli suštin-

ski uslovi ljudskog dostojanstva i slobode. Između ostalog, oni se nalaze pod stalnom pretnjom koju čini razvoj sadašnjih političkih tendencija. Širenje arbitrarne moći progresivno podriva položaj pojedinca i dobrovoljnih grupa. Čak i ona najdragocijenija svojina zapadnog čoveka, sloboda misli i izražavanja, ugrožena je širenjem verovanja koja, tražeći privilegiju tolerancije kada se nalaze u položaju manjine, tragaju samo za tim da usposatve položaj moći u kojem mogu da potisnu i ponište sva gledišta osim svog vlastitog. Mišljenje je grupe da je on potpomgnut padom vere u privatnu svojinu i konkurentsko tržište, jer je bez difuzno raspoređene moći i inicijative, povezane sa ovim institucijama teško zamisliti društvo u kojem se sloboda može delotvorno sačuvati” (Harvi, D., 2012., str. 37). Glavna protivrječnost neoliberalizma leži u uvjerenju da je tržišna ekonomija sama po sebi stabilna.

Ako se ima u vidu da je liberalna ideologija, kako navodi Dušanić, u funkciji interesa moćnih i bogatih, odnosno da je u funkciji povećanja materijalnog bogatstva uskog sloja društva na račun ogromne mase stanovništva, onda je logično što se država našla na meti oštrih napada liberala, jer se ona pojavila kao glavna prepreka u ostvarivanju njihovih interesa. Napad je motivisan činjenicom da država ima obavezu da vodi računa o opštim nacionalnim interesima koji se realizuju u korist većine građana. “Poslije fijaska ideologije liberalizma nakon Velike depresije, činilo se da će definitivno doći do napuštanja iluzije liberalnog kapitalizma, ali je posljednja *laissez-faire* inkarnacija - neoliberalizam doveo do aktuelne svetske krize.” (Dušanić J., 2016., str. 102). Ronald Regan je početkom osamdesetih godina po dolasku na vlast u Americi sproveo u djelo Fridmanov fundamentalizam slobodnog tržišta. Tom prilikom je Regan izjavio da u sadašnjoj krizi država ne rješava probleme, ona je postala problem, zbog čega namjerava da ograniči njen obim i uticaj. Sa tom idejom Regan uvodi sljedeće mjere: smanjenje poreza na visoke prihode, ograničavanje federalnih rashoda, veća deregulacija i predaja ključnih državnih funkcija privatnom sektoru.

Istovremeno, sa druge strane Atlantika, vlada Margaret Tačer je uhvatila duh vremena, kako navodi Gray, i odgovorila na neke britanske potrebe. U svojim prvim godinama konzervativci su okončali razbijanje britanskog korporatizma što je bio preduslov za ekonomsku modernizaciju, ali taj nužni odgovor doveo je do degenerisanja univerzalne ideologije. Tako je M. Tačer postala ikona globalnog slobodnog tržišta, a njene politike su imitirane širom svijeta. Neoliberalna hegemonija, promovisana upravo od strane tržišnih fundamentalista (Fridman i ostali) i pomenutih filozofija reganizma i tačerizma, uspostavljena je zahvaljujući multidimenzionalnim kriznim situacijama koje je proizvela dotadašnja politika države kao i način funkcionisanja pojedinih međunarodnih institucija.

Neoliberalizam je sve više instrument hegemonije američkog kapitala, a sve manje ideal ljudi koji teže slobodnom i nespontanom razvoju. Ovu tezu je potvrdio i sam Buš koji je tvrdio da je težnja za slobodom i demokratijom univerzalna, da nije vezana za određene kulture i da će Amerika biti posvećena podršci demokratskim pokretima “s konačnim ciljem okončanja tiranije u našem svijetu”. Epilog je više nego poražavajući, Demokratija koju su SAD donijele na krilima krstarećih raketa Tomahavk rezultirala je da su Iran, Libija i Liban sve dalje od demokratije, a svakodnevnica im je sve krvavija. Avganistanska demokratizacija je ponovo završila u rukama Talibana. Tamo više niko ne broji slučajeve nasilja sa masovnim žrtvama, niti broji poginule u tom nasilju. To je, u kasnijim istupima, konstatovao i sam autor “kraja istorije”, F.

Fukujama, nazvavši tu situaciju “razočaravajućom, iako je bila inspirativna za razvoj demokratije na Bliskom istoku.” Koliko god je nastojao da revidira svoj stav o “kraju istorije”, Fukujama nije umanjio svoj neoliberalni apologetski karakter. Na unutrašnjem planu u državama egzistiraju političari i političke partije, kao i birokrate sa svojim aktivnostima dizajniranja novih javnih politika koje bi relaksirale preopterećenu državu, a sa druge strane, na međunarodnom planu uloga institucija globalnog upravljanja, Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond, Svjetska trgovinska organizacija, Grupa 7, se svodi na promociju neoliberalnih principa. Posebna tema je politička i ekonomska moć pojedinih nacionalnih ekonomija, prije svega američke ekonomije, koja svojim neoliberalnim uređenjem nameće promjene na globalnom planu, odnosno unutrašnjem planu vodećih ekonomija evropskog kapitalizma.

Budućnost neoliberalizma

Da li su odgovori vlada na krizu korona virusa širom svijeta dokaz da su dani neoliberalizma odbrojani, pita se Igor Matutinović u svom autorskom tekstu objavljenom u žurnalu Greenurope (Matutinovic, I., 2020.) Krahom hipotekarnog tržišta u SAD i nastanak globalne finansijske krize 2008. godine, kredibilitet ideološke ponude neoliberalizma za izlazak iz višestrukih kriza je trajno narušen. Matutinović upozorava na prirodu neoliberalnog pogleda na svijet i njegove društvene i ekološke posljedice i dodaje: “Od pandemija do rastućih nejednakosti i klimatskog sloma, složeni problemi našeg vremena zahtijevaju nova rješenja. Sa američkim Kongresom koji je odobrio tri triliona dolara federalne potrošnje na pomoć COVID-19 i EU koja je odobrila 750 milijardi evra za ekonomski oporavak nakon pandemije, neoliberalizam – sa svojim naglaskom na tržištu i minimalnim miješanjem države – može izgledati sve irelevantniji. Dvije masovne državne intervencije u ekonomiji, prvo nakon finansijske krize 2008. i sada još jednom, sigurno moraju značiti kraj ionako klimavog ideološkog uticaja neoliberalizma. Međutim, istorija pokazuje da moćne ideje teško umiru. Čak i kada se sruše, nikada ne nestanu u potpunosti, posebno ako se uče na univerzitetima kao neosporne istine.” (Matutinovic, I., 2020.)

Korijeni aktuelne globalne krize, najveće poslije one iz tridesetih godina prošlog vijeka, konstatuje J. Dušanić, nalaze se u neoliberalizmu, ideologiji koja odražava duh posmoderne i dodaje: “Očigledno da je u sudaru sa stvarnošću savremeni neoliberalizam doživio krah, kao što je to bilo i sa liberalizmom tridesetih godina prošlog stoljeća. To ne znači da se društvo u budućnosti neće ponovo suočiti sa nekom novom inkarnacijom liberalizma jer je ovo ideologija moćnih i bogatih, koji raspolažu kolosalnim, finansijskim i svakim drugim resursima i u stanju su da izlobiraju izvršnu vlast i najmoćnijih država kako bi donijela odluke koje su u njihovom interesu.” (Dušanić J., 2016., str. 160).

Šošana Zubof je u interesantnoj studiji pod nazivom “Nadzorni kapitalizam” uočila da su još 2011. godine neki događaji ukazali na ogroman potencijal i ozbiljne prijetnje koje su se nadvile nad informacionom civilizacijom. “Eksplozivan rast digitalne industrije ni posle čitave decenije nije uspeo da sanira posledice niske javne potrošnje svojstvene neoliberalnoj ekonomiji i ekstremne nejednakosti koja je iz nje proistekla. Previše ljudi je smatralo da im je oduzeta šansa za budućnost, a bes i nasilje ostali su im jedino прибежиште.” (Zubof, Š., 2020., str. 39.). Možemo se, takođe, složiti sa tvrdnjom Šošane Z. da su se utješni snovi o pravednoj digitalnoj budućnosti

vrlo brzo pretvaraju u košmar, najavivši globalno političko nadmetanje oko mješavine digitalnih mogućnosti i kapitalističkih ambicija. Time se civilizacija dovodi u poziciju osuđenosti da se neprekidno vrti u tom začaranom krugu dok kroz demokratske procese, moć privatnih društava, neznanje ili lutanje ne pronade dušu svoje informacione civilizacije. "Početkom trećeg milenijuma, u vreme uobličavanja osnovnih mehanizama nadzornog kapitalizma 'maksimalno uvećanje vrednosti za akcionare' opšte je prihvaćeno kao 'ciljna funkcija' preduzeća. Ta načela, potekla od nekada ekstremističke filozofije, kanonizovana su kao standardna praksa u svim komercijalnim, finansijskim i pravnim domenima" (Zubof, Š., 2020., str. 53).

Oni koji vjeruju da slobodna tržišta omogućavaju formiranje racionalnih očekivanja u pogledu budućnosti gledaju to na osnovu američkog ekonomskog poleta od početka 1980-ih godina do danas. Oni su uvjereni da se ekonomije, koje su se podvrgle zahtjevima Vašingtonskog konsenzusa, ne moraju bojati iznenadnih lomova i dugih depresija koje su ih potresali u prošlosti. Međutim, pouka je potpuno jasna, globalni kapitalizam kako je danas organizovan je krajnje neprilagođen da bi se nosio sa opasnošću od geopolitičkog sukoba u svijeti sve veće oskudice. Sve je izvjesnije da koncept *laissez-fairea* neće biti u stanju da se reformiše, već će se lomiti i fragmentisati. Zbog sve veće oskudnosti resursa i sukoba interesa između velikih sila otežat će se međunarodna saradnja. Dakle, budućnost čovječanstva je sve dublja međunarodna anarhija.

NOVI SVJETSKI POREDAK I LIBERALIZAM

Prema (Mander, Dž.&Goldsmith, E., 1997.) proces globalizacije dobija na značaju u vrijeme ekspanzije industrijalizma, posebno sa trećom industrijskom revolucijom i završetkom hladnog rata, a ključna odrednica tog procesa je da je globalizacija i globalna privreda doprinijela osiromašenju ljudi i dovela do uništenja planete, odnosno "dovela do ovog društvenog, ekonomskog i ekološkog ćorsokaka u kojem smo sada. U posljednjoj deceniji mi na zapadu sve više naziremo jedno drugo globalno selo u kojem se ekonomska podjela produbljuje, a kulturni izbor sužava. U tom selu ima multinacionalnih kompanija koje ne samo da ne poravnavaju teren globalnog igrališta poslovima i tehnologijom za sve nego eksploatišu najsiromašnije i najzaostaliye zemlje ove planete da bi ostvarivale nezamislive profite. To je selo u kojem živi Bil Gejts koji je nagomilao ogromno bogatstvo mjereno stotinama milijardi dolara, dok trećina njegove radne snage ima status privremeno zaposlenih" (Klajn, N., 2003.). Analizirajući dosadašnja iskustva sa globalizacijom i svim njenim sadržajima može se nepobitno utvrditi da je višestruki uticaj globalizacije iznjedrio niz negativnih posljedica. Rasprave o globalizaciji tendencijski se grupišu u dvije struje, međusobno veoma udaljene. Jednu čini literatura o međunarodnim odnosima, a drugu ona koja pripada "svjetskosistemske teoriji", posebno kada je riječ o Imanuelu Valerštajnu (Immanuel Wallerstein). "Za teoretičare međunarodnih odnosa karakteristično je da se usredsređuju na razvoj sistema nacionalnih država, analizirajući njegov nastanak u Evropi i kasnije širenje po svetu. Polazeći od pretpostavke da su suverene države, uglavnom se prvo pojavljuju kao nezavisni entiteti, koje imaju manje-više potpunu administrativnu kontrolu unutar svojih granica. U meri u kojoj sistem država sazreva, i zatim postaje globalni sistem nacionalnih država, obrasci međusobne zavisnosti se sve više razvijaju" (Gidens, E., 1998., str. 70). Ovaj proces se ne završava međusobnim

uspostavljenjem veza u međunarodnoj areni. Ovaj proces prati bujanje međunarodnih organizacija koji označavaju proces kretanja prema "jedinstvenom svijetu", iako ih ratovi neprekidno remete. Na taj način nacionalne države postaju sve manje suverene kada je riječ o kontroli nad njihovim unutrašnjim poslovima. Sa druge strane, Valerštajn konstatuje da je širenje kapitalizma na globalnom nivou počelo vrlo rano sa početkom modernog doba. On smatra da je kapitalizam od samog početka oblik svjetske ekonomije, a ne nacionalnih država. Ta činjenica dokazuje da kapitalizam nikada nije dozvolio da njegove ciljeve određuju nacionalne granice. "Dakle, možemo reći da je u godinama 1945-1970. liberalizam imao svoju drugu apotezu. Ako je, nekoliko decenija prije 1914. godine izgledalo da je trijumfovao u Evropi, u periodu od 1945-1970., izgledalo je da je trijumfovao širom svijeta. Sjedinjene Države su, kao svjetski zagovornik liberalizma, bile hegemonistička sila." (Valerštajn, I., 2005, str. 134.), a Harvi u tom kontekstu ističe da okrutna sveprisutnost američke imperijalne moći možda leži iza rapidnog umnožavanja neoliberalnih državnih formi širom svijeta od sredine 1970-tih godina na ovamo. "Na međunarodnom planu, novi svetski poredak je izgrađen na osnovu sporazuma iz Breton Vudsa, a različite institucije, kao što su Ujedinjene nacije, Svetska banka, MMF, i Banka za međunarodna poravnavanja u Bazelu, uspostavljene su da bi potpomogle stabilizaciji međunarodnih odnosa" (Harvi, D., 2012., str. 25.).

U. Bek globalizam označava kao shvatanje da svjetsko tržište gura ili zamjenjuje političko djelovanje, odnosno ideologiju vladavine svjetskog tržišta, odnosno ideologiju neoliberalizma. "Ono se odvija monokauzalno, ekonomistički, reducira višedimenzionalnost globalizacije na jednu, ekonomsku dimenziju, o kojoj se još misli linearno, a o svim drugim dimenzijama-ekološkoj, kulturnoj, političkoj, civilno-društvenoj globalizaciji-ako uopće, onda ih se spominje tek pod navodnom dominacijom sistema svjetskog tržišta" (Beck, U., 2003., str. 24.)

Prema B. Kovačeviću (Kovačević B., 2019.), liberalizam je bio suprotstavljen državi, dok je neoliberalizam suprotstavljen javnom sektoru, izuzev jedne njegove značajne tržišne i profitabilne funkcije-naoružavanja. Korporativizam je više od obične privatizacije, koja podrazumijeva prenos državne ili vladine odgovornosti, tzv. oblasti javnog sektora na privatne, profitne koncerne. Dobar primjer za ilustraciju ove tvrdnje je bila privatizacija američkog rata u Iraku, pri čemu, prema različitim procjenama, skoro pedeset posto obavljenog posla u Iraku za američku vladu i vojsku, od prehrambenih usluga, do transporta i logistike, građevinarstvo, vojsku i obezbeđenje ambasada, kao i tajni rad za CIA-u obavljali su 'privatni' pojedinci i kompanije koje podugovaraju velike, multinacionalne korporacije, kao što su Haliburton i KBR. Blekvoterska ubistva nevinih ljudi na Trgu Nisour u Bagdadu, Irak, 16. septembra 2007. razotkrio je mračnu stranu ovih operacija. Out-sourcing je samo jedna vrsta privatizacije. (Waite, D. & Waite, S.F., 2010.) U tom pogledu, možemo se saglasiti da neoliberalizam artikuliše maglovite i lažne semantičke priče o "demokratiji", "ljudskim pravima" i pravnoj državi, a zapravo će se naoružavati i davati prvenstvo vojsci i militarizaciji s ciljem kontrolisanja, preuzimanja i kolonizovanja tuđih nacionalnih privreda i njihovih resursa.

Koristeći modele i sredstva "tvrde" i "meke" moći, neoliberalizam nastavlja unuverzalističku misiju sa totalitarnim pretenzijama Zapada. Bombardovanja, vojni i ekonomski ratovi (sankcije) kao i "humanitarne intervencije" i bezočne pljačke resursa, uključujući i sredstva hegemonije predstavljaju sredstva kojima neoliberalizam održava svoju krvavu dominaciju. Dakle, neoliberalizam pokazuje dva lica svog imperijalnog i

hegemonog karaktera. J. Dušanić (Dušanić J., 2016.), smatra da je neoliberalizam u ekonomskom i socijalnom pogledu ideologija jer se realizuje u interesu bogatih i moćnih. Oni imaju ogromnu finansijsku (i ne samo finansijsku) moć pomoću koje oblikuju politički, medijski i (kvazi) naučni prostor. Mnogo manje se govori o nejednakosti, odnosno o neravnomjernoj i nepravednoj raspodjeli i da rješenje treba tu tražiti.

EKONOMIJA ZAPADNOG BALKANA

Problemi tranzicije

Pad Berlinskog zida i završetak hladnog rata doveo je zemlje Istočne i Jugioistočne Evrope pred vrata neoliberalizma i globalizacije sa ponudom da se napusti državoplanski model ekonomije, i dalji razvoj usmjeri na tržišnu ekonomiju. Socijalizam se urušio, a negdje je i nasilno srušen, a znanja i ideja kako u tranziciju i izgradnju demokratskih institucija i tržišne ekonomije nije bilo. U nedostatku vlastitih strategija, a možda i nekih drugih razloga, zemlje su raširenih ruku prihvatile strane eksperte i rješenja koji su im kreirale međunarodne finansijske institucije na čelu sa Međunarodnim monetarnim fondom. Kakvi su to bilo eksperti i do čega je sve to dovelo uglavnom je poznato i vrlo opsežno opisano u mnogim publikacijama. Ekonomska politika zemalja Zapadnog Balkana u tranziciji se sprovodi po neoliberalnoj doktrini. Razlika je samo u intezitetu i shvatanju političkih struktura šta je to neoliberalna doktrina. Taj koncept se sprovodi kroz slobodno djelovanje tržišta, dominaciju privatne svojine nad drugim oblicima svojine, privlačenje stranih investicija za veći rast i razvoj privrede, veća zaposlenost stanovništva kroz programe zapošljavanja, smanjenje uticaja države u javnom sektoru kroz privatizaciju javnih preduzeća, eliminisanje uticaja države u realnom sektoru, smanjenje stepena zaduženosti države.

Bila je to šok terapija (sve, odmah i istovremeno), u kombinaciji sa deset preporuka Vašingtonskog konsenzusa (prvobitno su geografski koncipirane za zemlje Latinske amerike, a kasnije proširene i na Evropu). Šok terapija po receptu MMF i Svjetske banke podrazumijevala je potpunu privatizaciju javnih preduzeća, garantovanje punih svojinskih prava stranim firmama, punu repatrijaciju profita, privatizaciju banaka i otvaranje istih za stranu kontrolu, nacionalni tretman za strane kompanije, eliminisanje svih trgovinskih barijera, od zaduženih zemalja je traženo da smanje troškove na ime socijalne pomoći, fleksibilniji zakon tržišta radne snage. Ovim je izmišljeno "strukturno prilagođavanje". Prema Harviju, "ovaj tretman je postao uobičajena praksa poslije 1982. godine, perioda koji je Stiglic (Stiglitz) označio "čistkom" od svih kejnzijanskih uticaja, koju je proveo MMF: Otada su MMF i Svetska banka postali centri za propagiranje i jačanje "fundamentalizma slobodnog tržišta" i neoliberalnog pravovjerja" (Harvi, D., 2012., str. 4).

Sve ovo, najkraće rečeno, trebalo je da dovede do privatizacije, deregulacije i makroekonomske stabilizacije. Eksperti i reformatori u tim zemljama su isticali da će taj prelaz dovesti do privremene krize, nakon čega će se, za kratko vrijeme, privrede tih zemalja oporaviti, a njihova nova svojinska struktura će obezbijediti brzo eliminisanje privremenog pada i brzi rast koji će dovesti do približavanja zajednici razvijenih zemalja.

Nakon više od tri decenije tranzicije u zemljama Zapadnog Balkana institucionalni ambijent u svim tranzicionim zemljama temeljno je promjenjen. Uglavnom, sve zemlje su vrlo brzo liberalizovale najveći dio cijena, liberalizovale spoljnu trgovinu, radikalno smanjile subvencije, proglasile konvertibilnost domaće valute, uvele manje

ili više restriktivnu kreditnu politiku, otvorile granice za priliv stranog kapitala, privatizovale najveći dio državnih preduzeća. Primjenjeni model je pretpostavljao da će tržišne institucije (tržište i privatna svojina) spontano dovesti do kapitalizma. Dakle, model je zamišljen kao "spontana prečica u kapitalizam", odnosno otvorenu tržišnu privredu zapadnog modela. Međutim, rezultati postignuti tokom tri decenije tranzicije nisu dovele do obećenog blagostanja i ne mogu dobiti prolaznu ocjenu. Umjesto obećanog prosperiteta zabilježen je veliki i dugotrajan pad bruto domaćeg proizvoda, industrijske proizvodnje i životnog standarda. Slovenija je, za razliku od ostalih balkanskih državnica bila izuzetak jer nije htjela prihvatiti preporuke MMF i drugih savjetnika i možemo se složiti da nije ostvarila očekivan prosperitet, ali je otišla mnogo dalje od ostalih. Pomenute promjene, međutim, nisu bile praćene i odgovarajućim privrednim kretanjima u realnoj situaciji, a osnovni rezultati koji su u ovom segmentu postignuti uglavnom nedvosmisleno ukazuju na veliki promašaj. Veliki broj zemalja Zapadnog Balkana se opredijelio za apesirani kurs domaće valute koji je destimulisao izvoz, a stimulisao uvoz.

Prvi slovenački ministar finansija nakon osamostaljenja, Dušan Šešok i prvi guverner Narodne banke Slovenije France Arhar zahvalili su se Džefriju Saksu na uslugama i otpustili ga iz Vlade Slovenije. Nakon toga Slovenija je svoju valutu tolar do ulaska u evrozonu depresirala prema marki za četiri puta, spasivši tako izvoznu konkurentnost svoje industrije, a istovremeno je inflaciju zadržala na nivou jednocifrene. Svakome ko se za takvo šta zalagao u ostalim zemljama Zapadnog Balkana objašnjavano je da to nije moguće. Rezultat toga je bio potop nacionalnih industrija. Zahvaljujući upravo toj politici i očuvanju slovenačke izvozne industrije u periodu od državnog i monetarnog osamostaljenja do preuzimanja evra, Dušan Šešok je danas u superiornijoj poziciji da može redom preuzimati najperspektivnija industrijska izvozna preduzeća u zemljama Evrope i Zapadnog Balkana.

Ekonomska kriza je praćena i drugim negativnim posljedicama, kao što su pad broja stanovnika, širenje bolesti, opadanje fertiliteta, porast mortaliteta. Sve izraženije su pretpostavke da je upravo masovna privatizacija uzrok rasta smrtnosti u postkomunističkim zemljama, a cijela ova problematika zahtijeva posebna istraživanja, koja još uvijek nedostaju. Tranzicija je dovela do ogromnog rasta socijalnih troškova i porasta siromaštva, porastu nezaposlenosti, povećanoj nejednakosti, pogoršanju javnih usluga, kriminalu, rastu korupcije i najzad čestim konfliktima različitih oblika. I konačno, ovo me treba dodati ogromno zaduživanje zemalja u tranziciji, jer veliki priliv sredstava od privatizacije nije iskorišćen proizvodno, pa čak ni za poboljšanje zaostale infrastrukture, već se prelio u potrošnju, prvenstveno iz uvoza jer domaća proizvodnja nije u stanju da zadovolji potrebe. Enorman rast potrošnje iz uvoza podstaknut je liberalizacijom spoljnotrgovinskih tokova koja je tako nekritički i brzo sprovedena početkom tranzicionog perioda, u skladu sa zahtjevima koji su proistekli iz Vašingtonskog konsenzusa.

Izostajanje obećanih i očekivanih rezultata u ekonomijama Zapadnog Balkana objašnjava se izostankom reformi i nedoslednošću u njihovom sprovođenju, ali i ograničenjima u političkom sistemu. Na taj način se problem u manjoj ili većoj mjeri svodi na tehničko pitanje sprovođenja reformi, a konceptualne postavke reformi i izabrane strategije se uopšte ne dovode u pitanje, čime se najdirektnije isključuju rasprave o uzrocima krize i mogućim putevima izlaska iz nje. Nije pitanje bez osnova da li su nekadašnji borci protiv "komunističkog" jednoulja nakon preuzimanja vlasti postali

time i protagonisti jednog novog jednoulmlja, a možda čak i bezumlja? Iako su apologete neoliberalizama odmah po padu Berlinskog zida proglasili "kraj istorije", ipak, ta rasprava je neizbježna i do nje mora doći. Moraće doći do preispitivanja, ne samo Vašingtonskog konsenzusa, već i teorijske osnove na kojoj je on nametnut i na kojoj tako snažno djeluje već više od tri decenije. Mnoge zemlje su kao direktna posljedica negove primjene zapadale u velike krize i nezadrživo se kretale ka siromaštvu. Jedno je sigurno, ne možemo se zavaravati da je generalni koncept u redu, a da treba korigovati samo neke nijanse, odnosno posebne politike ili mjere koje nisu bile dobre, ili nisu dobro sprovedene, ili možda dozirane.

Krajem juna 2003. godine, Evropska unija (EU) i zemlje Zapadnog Balkana – Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo*, Crna Gora, Severna Makedonija i Srbija, VB6 – sastale su se na Samitu u Solunu, gde su usvojile Deklaraciju u kojoj se naglašava da "budućnost Balkana je unutar EU i učvršćuje nepokolebljivu podršku EU za integraciju VB6. Tokom protekle dve decenije, ova posvećenost je oblikovala put regiona ka pristupanju, sa fokusom na postizanju ekonomske konvergencije sa EU." (OECD 23, 2023.)

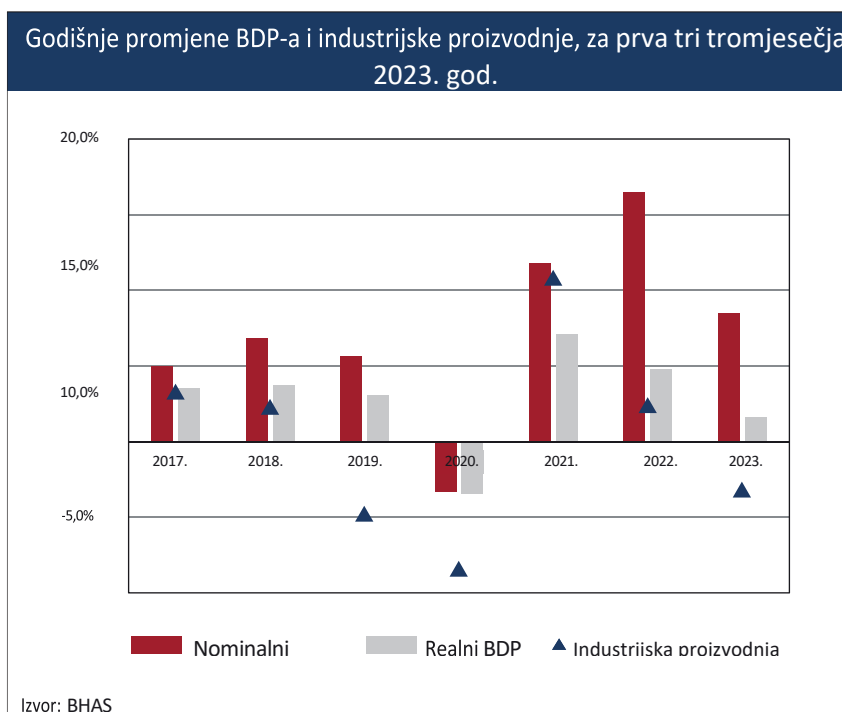
Prema ovom izvještaju OECD-a, zemlje Zapadnog Balkana su ostvarile skroman napredak u smanjenju jaza koji ih odvaja od zemalja Istočne Evrope koje su integrisane u EU i OECD. Posmatrano sa sadašnjeg prosječnog nivoa rasta za Zapadni Balkan i za EU, konvergencija će se postići tek 2076. godine – drugim riječima, za više od pet decenija. Međutim, stopa konvergencije varira među privredama zbog baznog efekta, koji se brže javlja kod onih sa nižim početnim nivoom BDP-a po glavi stanovnika. Na primer, između 2008. i 2022. godine, Kosovo* i Bosna i Hercegovina su prijavili porast od 10 procentnih poena u svom BDP po glavi stanovnika (PPP) u odnosu na prosjek EU. Nasuprot tome, Crna Gora i Sjeverna Makedonija su zabilježile rast od samo pet procentnih poena tokom istog perioda, što ukazuje da su ekonomije sa višim prihodima u regionu ostvarile sporiji tempo konvergencije. Međutim, iako su se razlike između pojedinačnih ekonomija na Zapadnom Balkanu smanjile u veličini, značajni dispariteti i dalje postoje.

Stanje ekonomije u Bosni i Hercegovini

Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, prema procjenama Centralne banke BiH, iznesenoj u Godišnjem izvještaju za 2023. godinu, u 2024. godini očekuje se skroman rast ekonomske aktivnosti, prvenstveno zbog dugotrajnih i snažnih inflatornih pritisa-ka, kao i slabih trgovinskih prilika domaće industrijske proizvodnje i izvoza. Pomenuti problemi obilježili su cijelu 2023. godinu, posebno pad vanjske potražnje. Smanjenje vanjske potražnje uslijedilo je nakon pogoršanja monetarnih uslova i visokih inflatornih pritisa-ka. Ključne pretpostavke za rast domaćeg BDP-a u 2023. godini su rast investicione potrošnje (lične i državne), praćen rastom nominalnih plata i zaposlenosti. Na rast investicija privatnog sektora uticaj imaju još uvijek niže domaće kamatne stope od kamatnih stopa u evrozoni te zadržana finansijska dobit iz prethodne godine u kojoj su mnoge firme zabilježile rekordnu neto dobit. Očekuje se povećanje investicione potrošnja države uzrokovane radovima na velikim infrastrukturnim projektima, koji se posebno mogu očekivati u 2024. godini zbog lokalnih izbora. U 2024. godini projektovana je stopa rasta BDP-a od 2,1%, pod pretpostavkom slabljenja inflatornih tokova, i očekuje se da će se u 2024. godini kretati u visini od 2,9% gdje će opet u strukturi rasta najveći doprinos imati bazna inflacija i cijene hrane.

U 2024. godini prevladavaju negativne pretpostavke za ekonomsku aktivnost, što se posebno odnosi na pad neto izvoza, koji je nastavljen i u januaru 2024. godine kada je zabilježen pad robnog izvoza od 16,6%. Sa druge strane, rast inflacije je pod sve većim uticajem bazne inflacije, deglobalizacije i klimatskih promjena.

Godišnji izvještaj CBBiH za 2023. godinu u prvih devet mjeseci 2023. godine bilježi skroman godišnji rast realnog BDP-a od 1,7%, što je, prema tvrdnji CBBiH, u skladu sa kretanjima realne ekonomske aktivnosti u okruženju. U posmatranom periodu zabilježeno je značajno smanjenje godišnje stope rasta nominalnog BDP-a (do nivoa od 8,5%). Kontraktacija domaće ekonomske aktivnosti u velikoj mjeri je determinisana padom industrijske proizvodnje, koji je iznosio 3,2% za prvih devet mjeseci 2023. godine, u odnosu na isto razdoblje prethodne godine. Grafikon 1. prikazuje godišnje promjene u nominalnom i realnom BDP-u, prema proizvodnom pristupu, te stopu promjene obima industrijske proizvodnje, za prva tri kvartala, u odnosu na isti period prethodne godine.

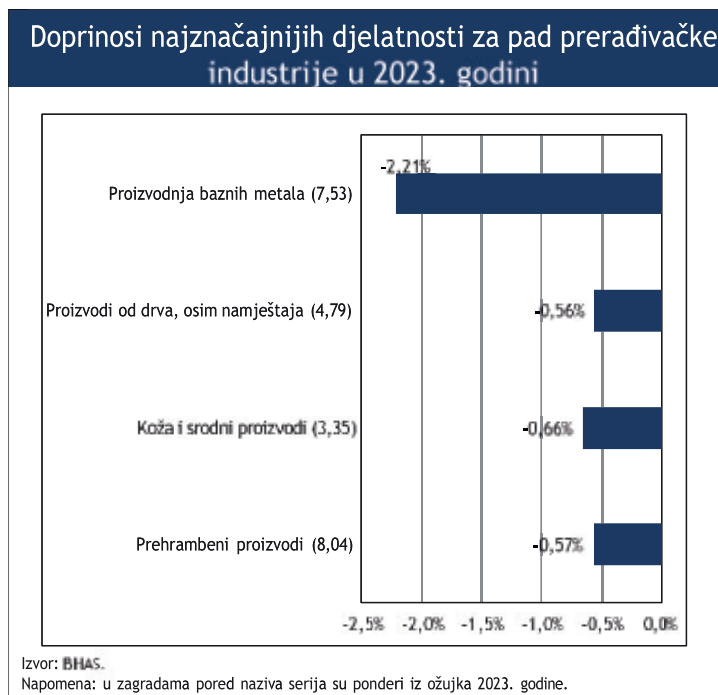
Grafikon 1. Godišnje promjene BDP-a i industrijske proizvodnje, za prva tri tromjesečja 2023.godine

Izvor: (Centralna banka BiH, 2024., str. 19)

Posmatrano po područjima klasifikacije djelatnosti, iako skroman, rast realne BDV (bruto dodata vrijednost) je posljedica rasta uslužnih djelatnosti, dok su proizvodne djelatnosti zabilježile godišnji pad ili zanemarive stope rasta. Najizraženiji rast realne ekonomske aktivnosti na godišnjem nivou, za prva tri kvartala, zabilježile su djelatnosti hotelijerstva i ugostiteljstva, kao i trgovina na veliko i malo (koja je imala najveće učešće u ukupnom godišnjem porastu BDV od 19,1%). Djelatnost prerađi-

vačke industrije, koja takođe ima značajno učešće u BDV, u posmatranom periodu zabilježila je značajnu stopu pada na nivou 4,7%.

Posmatrajući strukturu BDP-a po rashodovnom pristupu, izvoz roba i usluga je djelatnost koja je posljednjih godina zabilježila najveći doprinos rastu realnog BDP-a, ali je u prva tri kvartala 2023. godine zabilježila pad. Izvoz roba i usluga (čije učešće je u strukturi potrošnje u prva tri kvartala iznosilo 39,3%), zabilježio je stopu pada od 6,3%. Djelatnost rudarstva godinama bilježi trend pada proizvodnje, uz snažnu cikličnost unutar godine, a u 2023. godini, petu godinu u nizu, ostvarila je pad od 6,9% u odnosu na 2022. godinu. S druge strane, djelatnost proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom i plinom zabilježila je rast od 2%, čime je ublažen ukupan pad industrijske proizvodnje. Grafikon 2. prikazuje djelatnosti u prerađivačkoj industriji koje su najznačajnije doprinijele padu industrijske proizvodnje u 2023. godini, od kojih se svakako izdvaja djelatnost proizvodnje baznih metala., koja je zabilježila godišnji pad od 29,4%, u odnosu na prethodnu godinu, čime je dijelom doprinio zastoj u proizvodnji željezare Zenica, jednog od najvećih pogona za proizvodnju čelika. Navedeni godišnji pad direktno je uticao na vrijednost izvoza ove grupe proizvoda. Dodatno, negativan uticaj na obim proizvodnje ove djelatnosti, kao i na vrijednost izvoza, imao je i globalni pad potražnje za čelikom, koji je procijenjen na 6,3% za 2023. godinu. Slaba vanjska potražnja uticala je i na godišnji pad ostalih najznačajnijih grana prerađivačke industrije. Neke od djelatnosti industrijske proizvodnje (kao što je popravak i instaliranje strojeva i opreme) su zabilježile značajan rast u 2023. godini, međutim njihov ponder u industrijskoj proizvodnji je nizak, te je samim tim i njihov uticaj na ukupan obim bio zanemarljiv.

Grafikon 2. Doprinosi najznačajnijih djelatnosti za pad prerađivačke industrije u 2023.godini

Izvor: (Centralna banka BiH, 2024., str. 20)

ZAKLJUČAK

Iako Milton Fridman i drugi monetaristi i ideolozi neoliberalizma smatraju da je tržišna ekonomija sama po sebi stabilna, ponavljajuće recesije i finansijske krize, koje redovno dovode do državne intervencije suprotstavljaju se takvoj tvrdnji. Neoliberali se ne protive državnoj intervenciji kada ona usmjerava novac poreskih obveznika da pokrije gubitke u privatnom sektoru ekonomije. Međutim, uvijek poslije tih intervencija države oni iznova traže od države da se distancira od ekonomije i smanji socijalne izdatke. Ova nedoslednost neoliberala jedino koristi interesu korporativnog sektora. I dalje će se insistirati na smanjenju poreza na dohodak do deregulacije banaka od čega će korist imati jedino mala, ali moćna manjina. Cjelovito društveno ponašanje se jednostavno posmatra kao zbir akcija pojedinaca, a ne kao dio ukupnog političkog ili društvenog sistema. Čuvena izjava Margaret Tačer da ne postoji takva stvar kao što je društvo, postoje samo pojedinačni muškarci i žene i postoje porodice, na najbolji način ilustruje ovaj način razmišljanja. A tamo gde nema društva, nema ni društvene solidarnosti, nema zajedničkih ciljeva ili stremljenja, a još manje odgovornosti prema budućim generacijama ili okruženju od kojeg zavisimo. U takvom ambijentu jedino što je ostalo je besmisleni ekonomski rast i individualna akumulacija bogatstva za manjinu odabranih. Ekonomija je sve nestabilnija, a korporativna ulaganja u opadanju što je dovelo do smanjenja produktivnosti i stopa rasta, smanjenja usluga javnog sektora, rasta javnog duga, naglog porasta nesigurnosti rada i porasta nejednakosti prihoda. Današnja pandemijska kriza pokazuje da je privatni sektor izuzetno slab u smislu kapitalnih rezervi. To potvrđuje činjenica da kompanije ne mogu izdržati više od dva do tri mjeseca neaktivnosti bez velikih otpuštanja i državne pomoći. Kapitalizam sa neoliberalnom ideologijom je vjerovatno dotakao najniži nivo otpornosti.

Živimo u svijetu destrukcije životne sredine koja ugrožava biofizičke granice, a najteža situacija je u oblasti klimatskih promjena i gubitka biodiverziteta. Kao što primjećuje Braco Kovačević, korporacije stvorene u razvijenim industrijskim zemljama prebacuju "prljave industrije" na područja nerazvijenih zemalja. Na taj način se, uz labave i gotovo nikakve ekološke zakone, prirodna sredina nerazvijenih zemalja pretvara u prostore deponija opasnih materija koje zagađuju tlo, vodu i vazduh ugrožavajući zdravlje ljudi, biljaka i životinja. Rast populacije ljudi i izumiranje vrsta otvorili su vrata novim patogenima, kao što je Covid-19. Ove bolesti ugrožavaju i zdravstvene sisteme i naš svakodnevni život. Ekstremna nejednakost u приходima i neravnomjeran razvoj planete razara društveno tkivo i direktno podrija globalnu stabilnost. Dosadašnja iskustva pokazuju da su potrebna ogromna ulaganja u infrastrukturu, socijalne, zdravstvene i obrazovne sisteme da bi se efikasno pariralo navedenim problemima. Bez odlaganja se mora promijeniti odnos prema prirodi, stilovima života i našim vrijednostima uopšte. Sa ideologijom neoliberalizma koja ne prepoznaje društvo i društvenost i koja budućnost prepušta hirovima tržišta i neobuzdanom ekonomskom rastu šanse za budućnost su svedene na minimum. Istorija ljudskog razvoja potvrđuje da nismo preživeli kao izolovani i sebični pojedinci grupisani u apstraktne grupe, već naprotiv kao članovi kulturološki različitih zajednica povezanih zajedničkim vrijednostima, vjerovanjima i osjećanjem pripadnosti. Pojedinaac postaje istinski čovek samo kroz socijalizaciju, a to se nikada ne dešava samo na nivou nuklearne porodice. Ideja da nema društva je neodrživa i nije osnova za zdravu ekonomsku i javnu politiku.

Iz prethodne analize nedvosmisleno se nameće zaključak da je neoliberalizam

kao ideologija i kao ekonomski sistem u dubokoj krizi i vodi nas u neizvjesnu budućnost. To nameće pitanje kakva je budućnost ekonomije Zapadnog Balkana koja je ideološki i strukturalno zasnovana na vrijednostima neliberalizma i njegovih globalnih institucija. Analiza ekonomskih kretanja u BiH, prema Godišnjem izvještaju CBBiH za 2023. godinu pokazuje skroman godišnji rast realnog BDP-a od 1,7%, što je u skladu sa kretanjima realne ekonomske aktivnosti u okruženju. Ovaj podatak jasno potvrđuje da je model neoliberalne "šok" terapije na Zapadnom Balkanu kamen o vratu ekonomije i da ne treba očekivati značajniji iskorak u pozitivnom pravcu. Međunarodni monetarni fond (MMF) od vlasti u BiH i dalje traži zaustavljanje daljeg rasta plata u javnom sektoru, smanjenje poreskih olakšica, ukidanje subvencija za električnu energiju, da izbjegavaju diskreciona povećanja socijalnih davanja i novih mjera pomoći, ali i da preispitaju ostalu tekuću potrošnju, kao i uspostavljanje fonda za finansijsku stabilnost cijele BiH, što predstavlja samo neke od mjera koje treba da sprovedu domaće vlasti prema zahtjevu Međunarodnog monetarnog fonda (MMF). Svaka zemlja koja je prihvatila ili kojoj je nametnut koncept ekonomskog neoliberalizma, zapala je u tešku ekonomsku krizu. S druge strane, zemlje koje su napustile koncept neoliberalizma ili ga nikada nisu prihvatile, postigle su i dalje postižu vrlo solidne privredne performanse. Nažalost, u zemljama Zapadnog Balkana to još nije shvaćeno.

LITERATURA

- Barašin, O. (2023). PROBLEMS OF UNDERSTANDING AND APPLYING METHODOLOGY OF SOCIAL SCIENCES. (S. Jakupović, Ur.) *Economy and Market Communication Review – Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije, XIII(2)*, 414. doi:<https://doi.org/10.7251/EM-C2302413B>
- Beck, U. (2003.). *Što je globalizacija?* Zagreb: Vizura (Biblioteka Novi poredak).
- Centralna banka BiH. (2024.). *Godišnji izvještaj za 2023*. Sarajevo: Centralna banka BiH.
- Dušanić J. (2016.). *Ekonomija postmoderne-drugo dopunjeno izdanje*. Banja Luka: Ekonomski fakultet Banja Luka.
- Fukujama, F. (2002.). *Kraj istorije i poslednji čovek*. Banja Luka, Podgorica: Romanov-CID.
- Fukujama, F. (2005.). *Izgradnja države-Vlade i svjetski poredak u 21. Stoljeću*. Zagreb: Izvori.
- Galbraith, J. K. (1970). *Nova industrijska država*. Zagreb: Svijet suvremene stvarnosti.
- Gidens, E. (1998.). *Posljedice modernosti*. Beograd: "Filip Višnjić".
- Gray, J. (2002.). *Lažna Zora-iluzija globalnog kapitalizma*. Zagreb: MASMEDIA.
- Habermas J. (1982.). *Problemi legitimacije u kasnom kapitalizmu*. Zagreb: ITRO Naprijed.
- Harvi, D. (2012.). *Kratka istorija neoliberalizma*. Novi Sad: Mediteram Publishing.
- Klajn, N. (2003.). *Ne logo*. Beograd: Semizdat B92.
- Kovačević B. (2019.). *Neoliberalna hegemonija*. Banja Luka: Evropski defendologija centar.
- Kovačević, B. (2023.). *Čovjekov rat protiv prirode*. Banja Luka: Evropski defendologija centar Banja Luka.
- Lipmann, W. (1938). *THE GOOD SOCIETY*. BOSTON, SAD: LITTLE, BROWN AND COMPANY.
- Mander, Dž.&Goldsmid, E. (1997.). *Globalizacija*. Beograd: CLIO.
- Matutunovic, I. (2020.). The end of Neoliberal Ideology. *Green European Journal*, 1. Preuzeto March 19., 2024. sa <https://www.greeneuropeanjournal.eu/the-end-of-neoliberal-ideology/>
- Monbiot, G. (2016.). Neoliberalism-the root of all our problems George Monbiot. *The Guardian*, 1.

- Preuzeto March 19., 2024. sa <https://www.theguardian.com/books/2016/apr/15/neoliberalism-ideology-problem-george-monbiot>
- OECD 23. (2023.). *Economic Convergence Scoreboard for the Westwrn Balkans*. Paris: The Organisation for Economic Co-operation and Development. Preuzeto Jun 23., 2024. sa <https://www.oecd.org/south-east-europe/ECS-Policy-Paper-2%20web-1.pdf>
- Raunić, R. (2005.). *Pretpostavke liberalnog razumijevanja čovjeka*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, Filozofski fakultet.
- Valerštajn, I. (2005). *Poslije liberalizma*. Beograd: Službeni glasnik.
- Waite,D.&Waite,S.F. (2010.). Corporatism and its Corruption of Democracy and Education. *Journal of Education and Humanites: Theory and Practice*, 81-106.
- Zubof, Š. (2020.). *Doba nadzornog kapitalizma*. Beograd: CLIO.

THE ECONOMY OF THE WESTERN BALKANS IN NEOLIBERAL GLOBALIZATION

Ostoja Barašin

Full Professor, Independent University Banja Luka (NUBL), Rector, barasinostoja@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6451-1796

Summary: *The goal of research in this paper is the world we live in, i.e. the world of neoliberal globalization, a world of dynamic, unpredictable and uncertain changes that affect all peoples and their societies, their economies, politics and cultures. Simultaneously, it is also a world of de-sovereignization of states and de-nationalization of societies, especially those in transition. The method of analysis and synthesis, as well as the historical-comparative method were used in this paper. Comprehensive research and analysis of collected data unequivocally confirms that there are numerous globalization factors that lead to the de-sovereignization of modern states and the denationalization of their societies, and some of the more significant ones will be specifically discussed in this paper. From the beginning of the 1970s until today, a noticeable global shift towards neoliberalism has been emphasized in political and economic processes, but also in opinion. Deregulation, privatization and withdrawal of the state from many spheres of social support represent a general characteristic of social reality. The largest number of countries created by the collapse of the Soviet Union and the Warsaw Pact, the collapse of the SFRY, as well as a number of old social democracies, i.e. welfare states such as Sweden and New Zealand, partly voluntarily, and mostly under pressure, accepted some versions of neoliberal theory and adapted them with their policies and practices. Neoliberalism thus became the dominant ideology that pervades the public policy of many governments in developed and developing countries. This ideology is based on the postulate that the reduction of state intervention in economic and social activities and the deregulation of labor and financial markets, as well as trade and investment, have unleashed the enormous potential of capitalism to create an era of unprecedented social welfare. Looking at the entirety of the neoliberal experience, it can be concluded that the application of neoliberal policies has led to a significant increase in social inequalities both in the countries where such policies*

are applied and among countries in the rest of the world. With the ideology of neoliberalism, which does not recognize society and sociability and which leaves the future to the whims of the market and unbridled economic growth, the chances for the future are reduced to a minimum. The history of human development confirms that we did not survive as isolated and selfish individuals grouped into abstract groups, but on the contrary as members of culturally diverse communities connected by common values, beliefs and a sense of belonging. An individual becomes truly human only through socialization, and this never happens only at the family level. The idea that there is no society is not sustainable and is not the basis for a sound economic and public policy. The previous analysis showed that neoliberalism, as an ideology and as an economic system, is in a deep crisis with an uncertain future. This raises the dilemma as to what the future of the economy of the Western Balkans will be, as it is ideologically and structurally based on the values of illiberalism and its global institutions.

Keywords: neoliberalism, neoliberal ideology, globalization, hegemony.

JEL classification: N40, P51, Z13

